

DOI 10.31558/2307-2318.2020.4.29

УДК 330.5

JEL O18

Іванова Н.С.,

д.е.н., завідувач кафедри маркетингу, менеджменту та публічного адміністрування,
Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського,

<https://orcid.org/0000-0002-5010-266>,ivanova@donnuet.edu.ua

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДОНЕЦЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ

У статті проведено діагностику економічної безпеки Донецького економічного регіону із застосуванням методу таксономічного аналізу та матриці «рівень економічної безпеки - стратегія». Результати проведеного дослідження автору дозволили свідчити про погіршення ситуації щодо рівня та забезпечення економічної безпеки Донецької та Луганської областей. За таксономічним показником на кінець 2018 року економічна безпека Донецької області характеризується як задовільна, Луганської - як незадовільна. Застосування матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» дозволила зорієнтуватися щодо стратегії забезпечення економічної безпеки для досліджуваного регіону. Так, станом на 2018 р. області знаходяться в квадраті «Небезпечна зона», якій відповідає стратегія трансформації. Результати аналізу затверджених стратегій економічного розвитку областей до 2027 року свідчать про відповідність визначених стратегічних цілей, оперативних заходів змісту стратегії трансформації, реалізація яких дозволить областям Донецького економічного регіону трансформувати економіку регіону – адаптовану зовнішньому середовищу та внутрішнім викликам і можливостям і досягти головної цілі - якості життя та людський розвиток, що є основою будь-якої стратегії забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, регіон, таксономічний показник, стратегія, матриця стратегій

Рис. - 5, Табл. - 1, Літ. – 15.

Постановка проблеми. Кризові явища соціально-економічних систем різних рівнів набувають все більших темпів, характеризуються системністю та важкопередбачуваністю. Причиною можна назвати відсутність ефективної системи антикризового управління як на рівні підприємств, так і на рівні регіонів і країни взагалі, що несе загрозу для національної економічної безпеки. Основою забезпечення економічної безпеки держави є економічний розвиток регіонів, особливо в умовах децентралізації. Особливої уваги вимагають області Донецького економічного регіону – Донецька та Луганська, що обумовлено втратою ними вагомої частки ресурсів в результаті окупації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці теоретичних і прикладних аспектів аналізу, оцінки та прогнозування економічної безпеки регіонів присвячені праці таких вітчизняних науковців: В. Геєць, Т. Клебанова [1],

О. Головченко [2], І. Бабець [3], В. Маргасова [4], О. Любченко [5], А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі [6], Р. Білик [7], І. Лисенко [8], А. Пілько, Н. Савчук [9], М. Книш [10] та ін.

Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних і зарубіжних науковців із досліджуваної проблематики та значущості отриманих наукових результатів, слід зазначити, що окремі теоретико-методологічні і практичні питання діагностики економічної безпеки регіонів та їх впливу на економічну безпеку національної економіки залишаються невирішеними. Існує об'єктивна необхідність подальших досліджень щодо методів діагностики економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті.

Саме тому **метою статті** є проведення діагностики рівня економічної безпеки Донецького економічного регіону методом таксономічного аналізу та матриці «рівень економічної безпеки - стратегія».

Виклад основного матеріалу. Для формування інтегрального показника економічної безпеки регіону запропоновано застосувати метод таксономічного аналізу. Головною метою використання методу таксономії є побудова узагальнюючої оцінки складного об'єкта або процесу. Таксономічний показник розраховується за класичним алгоритмом таксономічного аналізу [11].

Вихідними даними для проведення розрахунків є показники соціально-економічного розвитку Донецької та Луганської областей (без врахування тимчасово окупованих територій) за даними 2008–2018 року [12]. Складовими інтегрального показника економічної безпеки регіонів визначено 17 основних показників соціально-економічного розвитку регіонів за даними Державної служби статистики України:

чисельність наявного населення, тис. осіб (X_1); кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. осіб (X_2); наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн (X_3); витрати населення у розрахунку на одну особу, грн (X_4); середньомісячна заробітна плата, грн (X_5); індекс споживчих цін, відсотків (X_6); валовий регіональний продукт, млн. грн (X_7); обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг), млн. грн (X_8); продукція сільського господарства, млн. грн (X_9); продукція рослинництва, млн. грн (X_{10}); продукція тваринництва, млн. грн (X_{11}); прийняття в експлуатацію загальної площі житла, тис.м² (X_{12}); роздрібний товарооборот підприємств (у фактичних цінах), млрд. грн (X_{13}); експорт товарів і послуг, млрд. дол. США (X_{14}); імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США (X_{15}); фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування, млрд. грн. (X_{16}); капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млрд. грн (X_{17}).

Динаміку інтегрального показника рівня економічної безпеки Донецької області представлено на рис.1 і відповідно запропонованій шкалі до 2014 року включно оцінюється як регіон із достатнім рівнем економічної безпеки, в 2015 році рівень економічної безпеки Донецької області оцінюється як задовільний рівень – передкризовий стан.

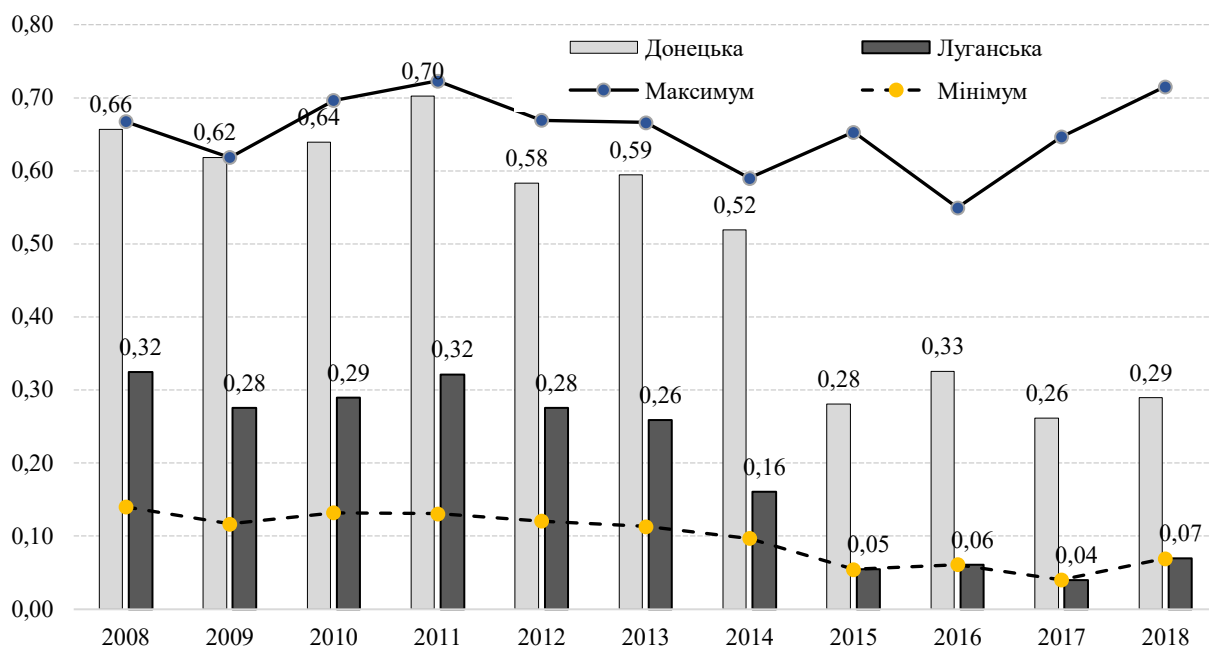

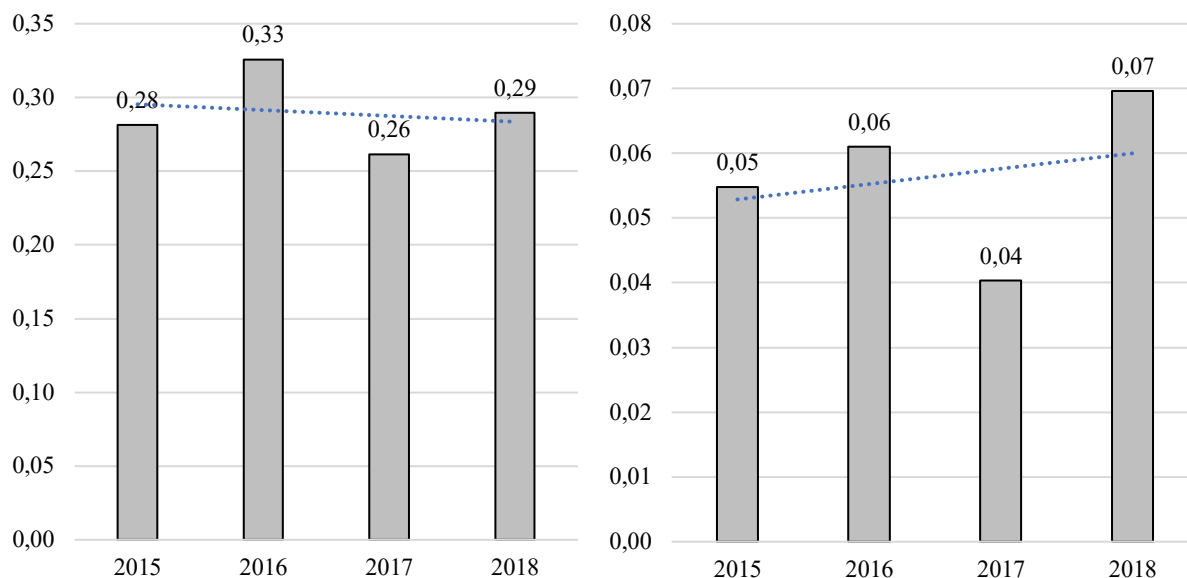
Рисунок 1 – Динаміка інтегрального показника рівня економічної безпеки областей Донецького економічного регіону, 2008 – 2018 рр.

Визначено падіння та зростання показника рівня економічної безпеки регіону. Так з 2009 року до 2011 року спостерігається зростання інтегрального показника економічної безпеки досліджуваного регіону до рівня 0,7, що є максимальним значенням Донецької області за весь період дослідження. В 2012 році зафіксовано його зменшення на 17 % (на 0,12 пунктів) відносно попереднього періоду зі значенням 0,58.

Протягом 2013 року показник збільшився на 0,1 пункт і сягнув значення 0,59. Але з 2014 року спостерігається суттєве зменшення його значення: 2014 р. – 0,52 (на -13 %), 2015 р. – 0,28 пунктів (на -0,46 %). За результатами 2016 р. зафіксовано збільшення показника (+0,5 пунктів) до рівня 0,33. Станом на 2018 р. рівень економічної безпеки оцінюється на рівні 0,29 пунктів.

Значення інтегрального показника рівня економічної безпеки Луганської області до 2013 року коливається у межах 0,26 – 0,32, що відповідає задовільному рівню (передкризовий стан). Ситуація суттєво погіршилася в 2014 році – 0,16 пунктів; в 2015 р. – 0,05 пунктів; в 2016 р. – 0,06; 2017 р. – 0,04; 2018 р. – 0,07, що відповідає небезпечному (кризовому) стану.

З метою визначення тенденцій зміни показника економічної безпеки досліджуваного економічного регіону проведено трендовий аналіз, який доцільно проводити за період 2015-2018 рр., рис. 2.

Донецька область
Луганська область
Рисунок 2 – Трендовий аналіз інтегрального показника рівня економічної безпеки областей Донецького економічного регіону, 2015 – 2018 рр.

За результатами трендового аналізу інтегрального показника рівня економічної безпеки Донецької області спостерігається чітка тенденція до зменшення показника, із значенням коефіцієнта апроксимації на рівні 0,04. За даними Луганської області – навпаки тенденції до збільшення ($R^2=0,06$).

Застосування економіко-математичних методів дозволило комплексно визначити рівень економічної безпеки регіонів. Використання існуючих методів системного аналізу і синтезу дозволили здійснити моніторинг рівня економічної безпеки регіонів.

Запропоновано здійснювати визначення стратегій підвищення рівня економічної безпеки регіонів за допомогою матричної стратегії управління, в основі якої лежать значення рівня економічної безпеки за моделями $I^{\text{такс}}$, $I^{K(ZXi)}$, $I^{K(ZYi)}$, $I^{\text{МГК}}$. Матриця співвідношення даних показників з виділенням відповідних зон представлена на рис. 3.

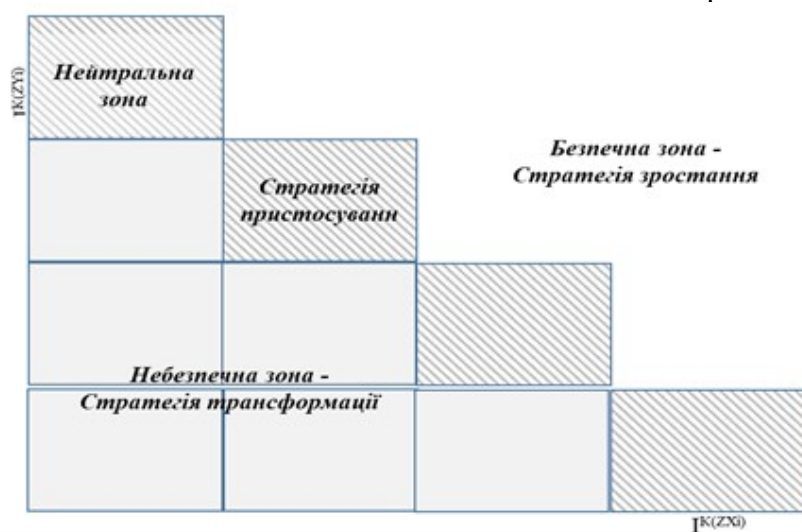

Рисунок 3 – Матриця «рівень економічної безпеки - стратегія» - матриця стратегій підвищення рівня економічної безпеки регіонів

В основі даної матриці лежить діагональна закономірність, яка полягає в тому, що економічна безпека регіону передбачає рух по діагоналі матриці з лівого нижнього кута в правий верхній кут [13].

В якості головного інструменту підвищення ефективності стратегічного управління економічною безпекою регіону запропоновано використання матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» (горизонтальна вісь «чинники-симптоми (X)» $I^{K(ZXi)}$ і вертикальна вісь «результативні змінні (Y)» $I^{K(ZYi)}$).

Для розробки матриці застосовано інтегральні показники економічної безпеки регіону, розраховані за розробленою системою моделей оцінки рівня економічної безпеки регіонів – $I^{такс}$, $I^{K(ZXi)}$, $I^{K(ZYi)}$, $I^{МГК}$ [13]. Серед зазначених інтегральних показників економічної безпеки регіону тільки інтегральний показник (розрахований методом таксономічного аналізу) $I^{такс}$ має шкалу оцінки, значення $I^{такс}$ коливається від 0 до 1. Всі інші запропоновані показники не мають чіткої шкали та визначених оптимальних або порогових значень.

Результати застосування запропонованої матриці представлено на рис. 4.

Встановлено, що стан економічної безпеки Донецької області протягом 2008-2012 рр. періоду характеризується як безпечний, а тому найбільш прийнятною є стратегія зростання, реалізація якої забезпечує і збереження існуючого рівня економічної безпеки. За даними проведених розрахунків в 2014-2018 рр. ситуація значно погіршилася – область змістилася у небезпечну зону забезпечення економічної безпеки, для якої рекомендовано застосовувати стратегію трансформації. Луганська область протягом всього періоду дослідження знаходиться у небезпечній зоні, станом на 2018 р. – на найнижчому рівні.

Стратегія трансформації зорієнтована на формування економічної безпеки регіону через трансформаційні процеси у формуванні потенціалу економічного розвитку регіону та / або ефективності використання діючого потенціалу. Враховуючи специфічність факторів економічного розвитку кожного регіону, напрямки трансформаційних процесів доцільно формувати на підставі аналізу основних показників соціально-економічного розвитку регіону та моніторингу рівня його економічної безпеки. сферами трансформаційних процесів, знову ж з урахуванням специфіки регіону, можуть бути такі: галузь, підприємництво, інформатизація, нові технології, організація праці, структурні перетворення. При цьому напрями трансформації визначаються на регіональному рівні, а сфери трансформацій процесів – на національному рівні.

Система розробки стратегії трансформації економічної системи регіону для підвищення рівня його економічної безпеки представлена шістьма блоками: 1) Визначення принципів, місії та сфер; 2) Моніторинг; 3) Державні цільові програми; 4) Показники ефективності трансформаційних процесів; 5) Етапи реалізації стратегії; 6) Результати (рис. 5) [13].

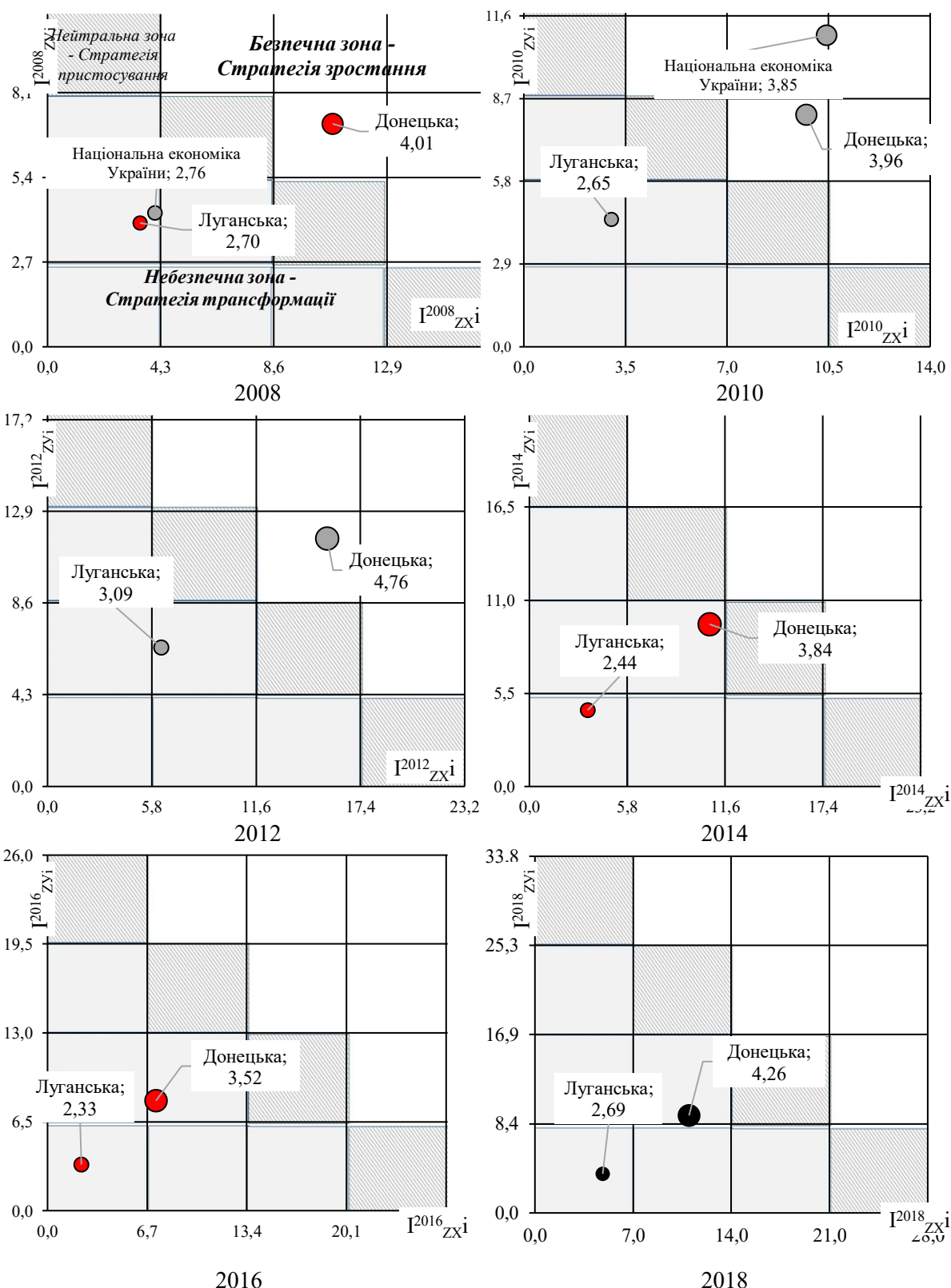

Рисунок 4 – Динамічна двофакторна матриця «рівень економічної безпеки – стратегія» областей Донецького економічного регіону, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016 та 2018 рр.

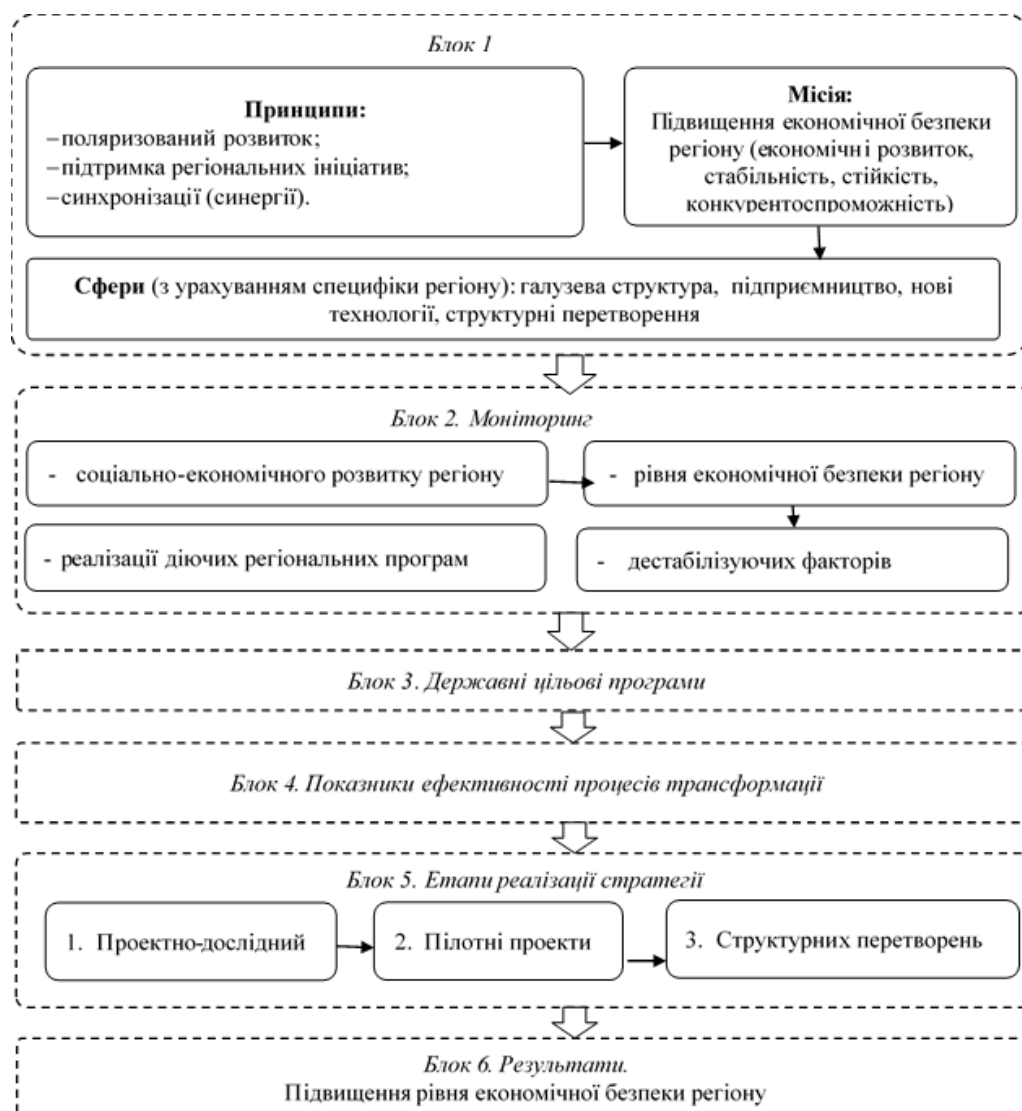

Рисунок 5 – Система розробки стратегії трансформації

Стратегія трансформації передбачає забезпечення структурних перетворень (трансформаційних процесів) шляхом активізації інноваційної діяльності в різних сферах (відповідно специфіки регіону).

Програма реалізації стратегії трансформації для підвищення рівня економічної безпеки регіону представлена в табл. 1 [13].

Програма описує проблему та мету стратегії, її завдання, етапи реалізації, основні заходи, очікувані результати та джерела фінансування реалізації стратегії. Стратегія базується на принципах поляризованого розвитку, підтримки регіональних ініціатив, синхронізації дій. Сфера застосування визначається відповідно специфіки економічної системи регіону. Один із варіантів – трансформаційні процеси в галузевій структурі регіону, які передбачають застосування нових технологій, розвиток підприємництва тощо.

Таблиця 1

Програма реалізації стратегії трансформації (небезпечна зона)

Найменування стратегії	Стратегія трансформації
Проблема	Забезпечення економічної безпеки регіону рівня нейтральної зони
Мета стратегії	Активізація інноваційної діяльності в різних сферах із реалізацією структурних перетворень
Завдання стратегії	Структурні перетворення
Етапи реалізації стратегії	1) Проектно-дослідний 2) Пілотних проектів 3) Системних перетворень
Основні заходи	– Реалізація пріоритетних програм та проектів – Виконання науково-дослідних робіт – Трансферт інновацій – Підготовка фахівців – Вирішення інфраструктурних проблем та збільшення інфраструктурного потенціалу – Формування позитивного інвестиційного іміджу – Розробка заходів покращення системи залучення інвестиційних ресурсів – Збільшення трудового та інтелектуального потенціалу – Формування запасу міцності протистояти дестабілізуючим факторам різного виду
Очікувані результати реалізації стратегії	Якісне та кількісне перетворення та покращення основних показників соціально-економічного розвитку регіону – збільшення рівня економічної безпеки регіону
Джерела фінансування стратегії	Кошти державного, регіонального та місцевого бюджетів, позабюджетних коштів

Зміст розроблених та затверджених Стратегій економічного розвитку Донецької та Луганської областей [14; 15] відповідають вимогам стратегії трансформації. Запропоновані сценарії розвитку областей враховують наступні складові внутрішнього та зовнішнього середовища: суспільна ситуація навколо збройного конфлікту на території області; впровадження загальнодержавних та галузевих реформ; ефективність прийняття та реалізації управлінських рішень на регіональному та локальному рівнях; демографічні та соціально-економічні процеси, як індикатор стану регіонального розвитку [14; 15].

Стратегія [14] визначає чотири стратегічні цілі Донецької області: оновлена, конкурентоспроможна економіка; якість життя та людський розвиток; ефективне управління та безпека в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів; екологічна безпека та збалансоване природокористування.

Найважливішими сильними сторонами Луганської області є висока концентрація покладів мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, на території області, збереження кадрового потенціалу та інфраструктури хімічного сектору як провідної сфери економіки. Одним із важливих компонентів розвитку економіки області в умовах зростання глобального попиту на різні види аграрної продукції і продовольчих товарів можна вважати потенціал сільського господарства, яке в останні роки динамічно розвивається і в активі якого значимі запаси земель сільськогосподарського призначення. При цьому унікальні кінні заводи можуть стати джерелом стабільних доходів місцевих громад та стартовою позицією до розвитку нішевого туризму [15].

Висновки. Таким чином, результати діагностики Донецького економічного регіону свідчать про погіршення ситуації щодо рівня та забезпечення економічної безпеки Донецької та Луганської областей. Підтверджено таксономічним показником:

на кінець 2018 року економічна безпека Донецької області характеризується як задовільна, Луганської - як незадовільна. Застосування матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» дозволила зорієнтуватися щодо стратегії забезпечення економічної безпеки для досліджуваного регіону. Так, станом на 2018 р. області знаходяться в квадраті «Небезпечна зона», якій відповідає стратегія трансформації. Результати аналізу затверджених стратегій економічного розвитку областей до 2027 року свідчать про відповідність визначених стратегічних цілей, оперативних заходів змісту стратегії трансформації, реалізація яких дозволить областям Донецького економічного регіону трансформувати економіку регіону – адаптовану зовнішньому середовищу та внутрішнім викликам і можливостям і досягти головної цілі - якості життя та людський розвиток, що є основою будь-якої стратегії забезпечення економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія. Харків, 2006. 240 с.
2. Головченко О.М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія. Одеса: Букаєв В.В., 2008. 399 с.
3. Бабець І. Г. Виробничо-технологічні загрози економічній безпеці регіону в умовах інтеррегіонального співробітництва. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна*. 2012. Вип. 2. С. 199-209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_24.
4. Маргасова В. Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління : моногр. Чернігів : Десна Поліграф, 2014. 416 с.
5. Любченко О. М. Показники і критерії оцінки економічної безпеки регіону. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2347/1/42.pdf>
6. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М. Ефективність соціально-економічного розвитку та економічна безпека регіону (на прикладі Закарпатської області); аналіт. доп. Київ. НІСД, 2013. 32 с.
7. Білик Р. В. Інституціональне забезпечення економічної безпеки регіонів України. *Економіка і регіон*. 2015. № 4. С. 96-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_4_19.
8. Lysenko I. (2016). Financial and economic safety as the basis for social and economic development of regions. *Problems and prospects of economics and management*, no. 4 (8), pp. 168-175.
9. Пілько А. Д., Савчук Н. В. Моделювання процесу оцінювання рівня економічної безпеки регіону. *Бізнес Інформ*. 2015. № 8. С. 77-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_8_14.
10. Knysh M., Smaliychuk A. Integral assessment of economic security of a borderland region (the case of Lviv Oblast). *Journal of Geography, Politics and Society*, 2017. 7(2). с. 98–107.
11. Іванова Н.С. Прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення безпеки національної економіки: монографія. Кривий Ріг : ФОП Чернявський Д.О., 2018. 381 с.
12. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 25.11.2020).
13. Іванова Н. С. Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 Ун-т ім. Альфреда

Нобеля. Дніпро, 2018. 544 с.
https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/D_08_120_0/23871.pdf

14. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року: Розпорядження голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 17.02.2020 № 147/5-20. URL: <https://dn.gov.ua/ua/projects/strategiya-rozvitku-doneckoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku>

15. Стратегія розвитку Луганської області на 2021-2027 роки: Рішення обласної військово-цивільної адміністрації від 01.04.2020 року. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf

REFERENCES

1. Heiets, V.M., Kyzym, M.O., Klebanova, T.S. and Cherniak O.I. (2006), *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo: monohrafiia* [Economic security modeling: state, region, enterprise: a monograph], Kharkiv, Ukraine.
2. Holovchenko, O.M. (2008), *Ekonomichna bezpeka rehionu v harantuvanni stabilnosti natsionalnoi ekonomiky: monohrafiia*, [Economic security of the region in guaranteeing the national economy stability: a monograph], Bukaiev V.V., Odesa, Ukraine.
3. Babets, I. H. (2012), "Industrial and technological threats to the economic security of the region in the context of interregional cooperation", *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia ekonomichna*, no. 2, pp. 199–209, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_24 [Accessed 27 November 2020].
4. Marhasova V. H. (2014). *Systema zabezpechennya stiykosti natsional'noyi ekonomiky ta yiyi bezpeky: teoriya, metodolohiya, praktyka upravlinnya*. [The system of ensuring the stability of the national economy and its security: theory, methodology, management practice] Chernihiv, Ukraine.
5. Lyubchenko O. M. (2007). *Pokaznyky i kryteriyi otsinky ekonomichnoyi bezpeky rehionu* [Indicators and criteria for assessing the region's economic security]. available at: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2347/1/42.pdf> [Accessed 30 November 2020]
6. Sukhorukov, A.I. and Kharazishvili, Yu.M. (2013), *Efektivnist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ta ekonomichna bezpeka rehionu (na prykladi Zakarpatskoi oblasti)* [Socio-economic development efficiency and economic security of the region (the case of Zakarpatska Oblast)], NISD, Kyiv, Ukraine.
7. Bilyk, R. V. (2015), "Ensuring the economic security of Ukrainian regions by institutional means", *Ekonomika i rehion*, no. 4, pp. 96-102, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_4_19 [Accessed 26 November 2020].
8. Lysenko I. (2016). Financial and economic safety as the basis for social and economic development of regions. Problems and prospects of economics and management, no. 4 (8), pp. 168-175.
9. Pilko, A.D. and Savchuk, N.V. (2015), "Modeling the process of assessing the level of economic security of the region", *Biznes Inform*, no. 8, pp. 77–84, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_8_14 [Accessed 20 November 2020].
10. Knysh, M. and Smaliychuk, A. (2017), "Integral assessment of economic security of a borderland region (the case of Lviv Oblast)", *Journal of Geography, Politics and Society*, no. 7(2). pp. 98–107.
11. Ivanova N.S. (2018). *Prohnozuvannya ekonomichnoyi bezpeky rehioniv dlya zabezpechennya bezpeky natsional'noyi ekonomiky*. [Forecasting the economic security of regions to ensure the security of the national economy] Kryvyi Rih, Ukraine.
12. The official website of State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Accessed 25 November 2020]
13. Ivanova N.S. (2018). "Forecasting economic security of the national economy: regional aspect", D. Sc. Dissertation, Economics and Management of National Economy, Dnipro, Ukraine.

14. Stratehiyi rozvytku Donets'koyi oblasti na period do 2027 roku [online] no. 147/5-20, available at: < <https://dn.gov.ua/ua/projects/strategiya-rozvitku-doneckoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku> > [Accessed 21 November 2020]

15. Stratehiya rozvytku Luhans'koyi oblasti na 2021-2027 roky [online], available at: < http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf > [Accessed 21 November 2020]

Ivanova N.

DIAGNOSIS OF ECONOMIC SECURITY OF DONETSK ECONOMIC REGION

To diagnose the economic security of Donetsk economic region the method of taxonomic analysis (while determining the integrated indicator of the economic security level of Donetsk and Luhansk Oblasts) and the dynamic two-factor matrix "the economic security level — the strategy" have been used. The obtained results allowed the author to conclude that the situation in Donetsk and Luhansk Oblasts in terms of their economic security level has deteriorated. As of the end of 2018, according to the taxonomic indicator the economic security of Donetsk Oblast is characterized as satisfactory, and the economic security of Luhansk Oblast — as unsatisfactory. The application of the matrix "the economic security level — the strategy" allowed to choose the effective economic security strategy for the study region. Thus, as of 2018, the oblasts are in the "Danger Zone", which corresponds to the transformation strategy. The results of the analysis of the approved economic development strategies of the oblasts through 2027 indicate the compliance of the defined strategic goals and operational measures to the content of the transformation strategy. The implementation of this strategy will allow the Donetsk economic region to transform the region's economy — adapted to external environment and internal challenges and opportunities — in order to achieve the key goal, that is the standard of living and human development, which is the basis of any economic security strategy.

Keywords: economic security, region, taxonomic indicator, strategy, matrix of strategies